

התמודדויות מתמשכות של משפחות עולים - יוצאי חבר העמים בראיה מערכתית

דר' אלק ד' אפשטיין,

החוג לסוציולוגיה ומדע-המדינה והתוכנית האקדמית ללימודי ישראל בשפה הרוסית,
האוניברסיטה הפתוחה

תקציר ההרצאה בסמינר מדעי "מצבים בעייתיים מתמשכים במשפחות עולים"

בית המהנדס, רח' מנחם בגין 2, ראשון לציון

29 בדצמבר 2009

בתחילת שנת 2008 חיו בישראל כ-235,567 ילדים עולים – כ-10% מכלל הילדים. כ-90 אלף מהילדים הגיעו ארצה בין השנים 2007-1990 (הנתונים פורסמו ב"שנתון ילדים עולים בישראל" של המועצה לשלום הילד והמשרד לקליטת העלייה, שראה אור ביולי 2009). ילדים עולים מרוכזים בעיקר ביישובי הפריפריה, כשבאזור הדרום מעל ל-30% מכלל הילדים הם עולים ובאזור הצפון הם מהווים מעל ל-20%. כיום, כעשרים שנה לאחר תחילת גל העלייה הגדול מברית-המועצות לשעבר, יש צורך לבחון מחדש את דרכי העבודה עם משפחות העולים והדור הצעיר שביניהן. לעיתים עובדי רשויות הרווחה, הקליטה והחינוך מתייחסים אל הסוגיה במודלים שהיו מתאימים באמצע שנות התשעים, אך ספק אם מתאימים בימינו, וזאת מכמה סיבות.

א. כשני שלישי מאלה שנקראים ילדים-עולים במערכת החינוך היום הם ילידי הארץ, שנולדו במשפחות העולים. יש צורך לבחון, עד כמה ובמה מתבטאת הישראליות שלהם, ועד כמה ובמה מתבטאים בזהותם מרכיבים שונים שמקורם בתרבות וזהות של ארצות מוצא של הוריהם. בשנת הלימודים תשס"ט למדו במערכת החינוך כ-210 אלף תלמידים עולים, 14.3% מכלל תלמידי ישראל. 63% מהם ילדים שנולדו בארץ להורים עולים. עם זאת, מערכת החינוך רואה כעולה רק מי שנולד בחו"ל ועלה ארצה, על כן משרד החינוך לא מקצה תקציבים כלשהם לבעיותיהם. אנו עומדים בפני הצורך לבחון את הקשיים והבעיות, בפניהם עומדים ילדים מדור שני של עולים.

ב. בניגוד לציפייה שהייתה רווחת בשנות התשעים כאילו הזמן יעשה את שלו, והבעיות תיפתרנה תוך 10-5 שנים, כשהמבוגרים ימצאו מקור פרנסה יציב והמשפחות תעבורנה לדור קבע, הנתונים מלשכות הרווחה מלמדים על הרעת המצב. מספר ילדי העולים שהיו מוכרים למחלקות הרווחה ב-2007 גבוה פי שלושה ממספר המוכרים ב-2000. זאת למרות שמאז 2002 חלה ירידה במספר ילדי העולים בישראל בעקבות הבלימה של גלי העלייה. נתונים אלה מלמדים על עלייה במצוקה של אוכלוסיית ילדי העולים. בשנה שעברה כ-66 אלף ילדי עולים היו מוכרים למחלקות לשירותים חברתיים, כ-16.8% מכלל הילדים המוכרים למחלקות לשירותים חברתיים, שיעור הגדול פי 1.5 מחלקם באוכלוסייה. בשנת 2007 יותר מחמשת אלפים (5,072) ילדי עולים חיו במשפחות בהן לפחות אחד ההורים מקבל דמי אבטלה. מדובר בכ-2.2% מכלל ילדי העולים בישראל, שיעור גדול מהשיעור המקביל בקרב כלל אוכלוסיית הילדים שחיה במשפחות המקבלות

דמי אבטלה (1.4%). יש להדגיש שהנתונים נאספו לפני המשבר הכלכלי של 2008, כך שהמצב בימים אלה הוא בעייתי עוד יותר.

ג. בשנות התשעים רווחה גם הציפייה כאילו עם הוותק בארץ ילדים ישפרו את שליטתם בשפה העברית וכך הישגיהם הלימודיים יהיו טובים לא פחות בהשוואה לישראלים הוותיקים; אדרבא, התפיסה הראשונית הייתה שהעולים הם בעלי הון השכלתי רב יותר מזה של הישראלים הוותיקים בגילם, לכן יוכלו להעלות את הממוצע הארצי בשיעור הזכאות לבגרות ובנתונים נוספים. אולם, התמונה בפועל שונה באופן מהותי. שיעור הנשירה בקרב ילדים עולים גדול פי שניים משיעור הנשירה הכללי. בין שנת הלימודים תשס"ז לתשס"ח עמד שיעור הנשירה הכללי על 1.8%, לעומת 3.8% בקרב העולים. עוד עולה, כי 51% מקרב התלמידים העולים היו זכאים לתעודת בגרות בשנת הלימודים תשנ"ז, זאת בהשוואה לכ-61% מכלל התלמידים במגזר היהודי. מדובר בפער שאינו מצטמצם במהלך השנים. כלומר, עולה בבירור שלא הגורם הלשוני כתוצאה משהות קצרה בארץ הוא שמסביר את ההבדלים, ואם ישנם הבדלים מהותיים ברמת השליטה בשפה העברית, ההבדלים הללו מפרידים כבר בין שתי קבוצות של הילדים הצברים: אלה שנולדו במשפחות של הורים-עולים ואלה שנולדו במשפחות של הורים ילידי הארץ. מה הם מאפייניו של תהליך הסוציאליזציה במשפחה כזאת, האם לכל בני משפחה (שלוש דורות) יש בכלל שפה משותפת כלשהיא, ואם כן, מהי?

ד. על אף ששיעור העוזבים את הארץ בקרב עולי שנות התשעים אינו גבוה במיוחד ולא עולה על 10% (שיעור נמוך בהרבה בהשוואה ליוצאי ארצות-הברית או צרפת, שכ-25%-20 מהם לא נשארים בישראל), בהתחשב במספר גדול מאוד של העולים מברית-המועצות לשעבר, במספרים מוחלטים אנו כבר מדברים על גל די רציני, קרוב ל-100 אלף איש, ביניהם, כמובן, גם ילדים, שחלקם תופסים עברית כשפת אמם. נוסף לאלה שעזבו, במשפחות רבות שנשארות בארץ קיים שיח בדבר אפשרות העזיבה, שכמובן, משפיע גם על הילדים, ויש לתת את הדעת על כך.

ה. במהלך השנים הולכת ומחריפה הבעיה של ילדים עולים, שגדלו בארץ, אך הם אינם בעלי אזרחות ישראלית (המכונים "הדור הרביעי"), מפני שרק אחד הסבים או הסבתות של אחד מהורים היה ממוצא יהודי). מדובר על עשרות אלפי אנשים שכבר מתמודדים עם בעיה זו לאחר שמולאו להם 18 שנה, או שצופים להיתקל בה בשנים הקרובות. בעיה זו רצינית יותר כלפי ילדי העולים של שנות האלפיים, כשיעור היהודים שלא נולדו בנישואי תערובת עם בני העמים האחרים גדל באופן דרמטי. לאור מספרה הגדול, יש צורך ברור לחפש פיתרון כולל לבעיה של בני קבוצה זו, כדי שבני נוער שהגיעו לישראל כקטינים יוכלו להרגיש בישראל כאזרחים שווים ולא כדיירי משנה לא רצויים.

הסוגיות הללו ואחרות ידונו בהרצאה מפרספקטיבות שונות.

על ההמרצה. אלק ד' אפשטיין סיים את לימודיו לתואר דוקטור בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים בשנת 2001. מאז שנת 1999 הוא מעוסק באוניברסיטה הפתוחה וצבר ניסיון הוראה רב בעבודה חינוכית עם עולים. כתב מספר ספרים ומאות מאמרים אקדמיים ופובליציסטיים בשפות שונות. בין היתר, ערך את הקבצים הבאים: "אתגר לאומי. עלייה וקליטה בישראל בשנות האלפיים"; "אחד מכל שבעה ישראלים: יהודי ברית המועצות לשעבר בישראל – דפוסי השתלבות וזהות"; "חינוך יהודי ברוסיה 20 שנה לאחר סיומה של המלחמה הקרה" וכו'.